

ANAYASAL AMNEZİ

Anayasa Mahkemesinin İçtihat Seçiciliği Üzerine Bir Deneme

Cem Tecimer*

*"Bütün öğrendiklerimi unutmak istiyorum"*¹.

*"[B]ir şeyi unutmak istemek, UNUTMAYA NİYET ETMEK, unutmamanın iyi bir yolu değildi. Hatta insanın unutmaya niyet ettiği şey aklına daha çok takılıyordu"*².

PLÂN:

I. Anayasal Amneziyi Teşhis: İçtihat Seçiciliği

1. Metodoloji
2. Bulgular

II. Anayasal Amneziyi Anlamak: Muhtemel Sebepler

1. İrtibat(sızlık)
2. Kıta Avrupası Hukuk Geleneği
3. 1982 Anayasasından Önceki İçtihadın Durumu
4. Anayasa Mahkemesinin Kararlarının Bağlayıcılığı Tartışmasının Yan Etkisi
5. Anayasal Redd-i Miras

III. Anayasal Amneziyi Tedavi: Tavsiyeler

Literatürde, 1961 Anayasası ile kurulan ve 1962'de faaliyete başlayan Anayasa Mahkemesinin, yaşı da dikkate alınarak, emsallerine nazaran oldukça eski ve köklü bir anayasa mahkemesi olduğundan sıklıkla bahsediliyor³. Hatta bazı gözlemciler, Ana-

* Harvard Hukuk Fakültesinde doktora öğrencisi.

¹ Tezer Özlü, *Çocukluğun Soğuk Geceleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 20. Baskı, 2013, s.29.

² Orhan Pamuk, *Kafamda Bir Tuhaflık*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, s.368.

³ Meselâ bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin, 24. Baskı, 2019, s.427; Christian Rumpf, *Das türkische Verfassungssystem: Einführung mit vollständigem Verfassungstext*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1996, s.186; Engin Yıldırım, "The Odyssey of the Turkish Constitutional Court into the World of

yasa Mahkemesinin yaşı ile kurumsal kapasitesi arasında doğru orantılı bir irtibat kuruyorlar⁴.

Oysa Mahkemenin var olan – ve hakikatte köklü olup olmadığı tartışılması gereken – kurumsal kapasitesi, yaşından ziyade bireysel başvuru sisteminin 2010’da kabulü ve 2012’de yürürlüğe girmesi ile irtibatlandırılabilir⁵. Bireysel başvuru sisteminin Mahkemenin iş yükü üzerinde yarattığı muazzam tazyik⁶, gerek personel kapasitesinde artışa gerekse Mahkemenin iç işleyiş usullerinde belirli bir standardizasyon ve işlerliğe – büyük ölçüde mecburen – yol açtı⁷. Bu sebeple, Mahkemenin kurumsal ka-

---

Individual Application”, *Insight Turkey*, Cilt 18, Sayı 4, Güz 2016, s.41; Cem Tecimer, “Silvia von Steinsdorff, Ece Göztepe, Maria Abad Andrade ve Felix Petersen, The Constitutional Court of Turkey: Between Legal and Political Reasoning” (Kitap İnceleme Yazısı), *European Public Law*, Cilt 29, Sayı 1, Şubat 2023, s.137. Anayasa Mahkemesi de bu tarihsel anlatıyı popüler ve akademik yayınlarında işlemeyi sürdürmektedir. Meselâ bkz. *Constitutional Court of Turkey*, Ankara, Anayasa Mahkemesi, Tarihsiz, s.9 (<https://anayasa.gov.tr/media/2745/introductorybooklet.pdf>); *Tanıtım Filmi*, Ankara, Anayasa Mahkemesi, Tarihsiz (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/kurumsal-iletisim/tanitim-filmi/>) (özellikle bkz. 00:10-00:23 arası). Ayrıca bkz. Zühtü Arslan, “Türkiye’de Anayasa Yargısı: Başarılar, Sınamalar ve Beklentiler”, 2023 (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskan/konusmalar/turkiye-de-anayasa-yargisi-basarilar-sinamalar-ve-beklentiler/>) (Konuluş Tarihi: 6 Haziran 2023; Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023): “[Anayasa Mahkemesi] 1961 Anayasası ile kurulmuştur. Bahsi geçen dönemde, Avusturya, Almanya ve İtalya olmak üzere Avrupa’da sadece birkaç ülkede anayasa mahkemesi bulunmaktaydı”.

⁴ Meselâ bkz. Bertil Emrah Oder, “Anayasa Mahkemesi ve Yargısal Politika: Müdahalecilik, Uyum ve Stratejiler”, *Anayasa Yargısı*, Cilt 39, Sayı 1, 2022, s.259-260.

⁵ Benzer yönde bir gözlem için bkz. Silvia von Steinsdorff, Ece Göztepe, Maria Abad Andrade ve Felix Petersen, *The Constitutional Court of Turkey: Between Legal and Political Reasoning*, Baden-Baden, Nomos, 2022, s.75-79. Mahkemenin eski başkanlarından Haşim Kılıç da 2012 senesinde, Mahkemenin 50. yıl dönümü münasebetiyle yaptığı bir konuşmada, bireysel başvurunun kabulü sebebiyle Mahkemenin, iç işlerini yeniden düzenleme yoluna gittiğini açıklamıştır. Genel olarak bkz. Haşim Kılıç, “Anayasa Mahkemesinin 50. Kuruluş Yılı Dönümünde Yaptığı Konuşma”, 2012 (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskan/eski-baskanlarin-konusmaları/hasim-kilic/>) (Konuluş Tarihi: 25 Nisan 2012; Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023).

⁶ Meselâ bkz. Zühtü Arslan, “Anayasa Mahkemesinin 60. Kuruluş Yıldönümünde Yaptığı Açış Konuşması”, 2022 (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskan/konusmalar/anayasa-mahkemesinin-60-kurulus-yildonumunde-yaptigi-acis-konusmasi/>) (Konuluş Tarihi: 25 Nisan 2022; Erişim Tarihi: 23 Kasım 2023): “Mahkememiz maalesef 60 yıllık tarihinin en yoğun iş yüküyle karşı karşıyadır”. Aynı konuşmada Arslan, bilhassa “bireysel başvurudaki iş yükü”ne değinmiştir. *Ibid.*

⁷ Von Steinsdorff *et al.*, *op. cit.*, s.78.

pasitesindeki seyri, sadece veya bilhassa yaş alması ile açıklamaktansa, Mahkemenin işleyişinde tarihsel kırılma noktaları olarak görülebilecek hadiseler – bireysel başvurunun kabulü gibi – bağlamak daha isabetli olabilir.

Bununla beraber, bugün altmış yaşını da aşmış Mahkemenin kurumsal kapasitesini güdükleştiren büyük bir noksan, Mahkemenin norm denetimi kararlarında evvelki içtihadını kapsamlı, öngörülebilir ve etkin bir şekilde kullanamamasıdır. *Başka bir ifadeyle Anayasa Mahkemesi, bugün anayasal amnezi ve içtihat seçiciliği ile malul bir mahkemedir*⁸. Altmış yaşını geçkin tarihi göz önüne alındığında bu kusurun vahameti daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor. Altmış seneyi aşkın süredir binlerle ifade edilecek sayıda norm denetimi kararı vermiş bir mahkemenin⁹ bu konuda istikrarlı bir içtihadi yorum pratiği oluşturamaması esef vericidir¹⁰. Mahkeme yaş aldıkça bu sorun hafiflememekte, bilakis, Mahkemenin verdiği norm denetimi karar evreni sürekli genişlediğinden daha da vahim ve belirgin hâle gelmektedir.

Bu kısa çalışma, bu sorundan hareketle üç kısımdan oluşuyor. (1) *Evvvela*, içtihat seçiciliği sorununu ampirik olarak tespit edebilmek adına, 1 Ocak 2023'ten 31 Temmuz 2023 tarihine kadar, yani yedi aylık bir süre boyunca Resmî Gazete'de yayınlanan bütün Anayasa Mahkemesi norm denetimi kararlarını veri evrenim olarak kabul edeceğim¹¹. Bu veri evrenine dâhil her bir norm denetimi kararında kendisine atıfta bulunulan en eski norm denetimi kararını tespit edeceğim. Bu ampirik çalışmanın bulgu-

⁸ Aslında Mahkemenin anayasal amnezinin özel bir görünümü olarak tarif ettiğim içtihat seçiciliği ile sadece bugün değil geçmişte de malul olduğu iddia edilebilir. İncelediğim karar örnekleminin 2023 senesinin 7 ayı ile sınırlı olması sebebiyle bu çalışmada bu iddiayı doğrulamaktan veya yanlışlamaktan bilinçli olarak kaçınıyorum.

⁹ Bir hesaplama göre 1962 ile 2019 yılları arasında (1962 ve 2019 seneleri dâhil olmak üzere) Mahkeme, 5152 norm denetimi kararına imza atmıştır. Bkz. von Steinsdorff *et al.*, *op. cit.*, s.96-97.

¹⁰ Esasen içtihadi yorumun istikrarlı bir şekilde tatbik edilememesi bir yana, Mahkemenin daha genel manada, anayasal yorum yöntemlerinden herhangi birinin kullanımını konusunda öngörülebilir ve istikrarlı bir pratik geliştirdiği söylenemez. Aynı yönde bkz. Bertil Emrah Oder, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, İstanbul, Beta, 2010, s.302; von Steinsdorff *et al.*, *op. cit.*, s.205, 691-693.

¹¹ Veri evrenimi çalışmanın sonunda tablo olarak sundum. Aşağıda bkz. s.23-29.

larından da görüleceği üzere, *Anayasa Mahkemesinin içtihat pratiğinin zaman bakımından seçici olduğunu, norm denetimi içtihat atıflarının çok büyük ölçüde 2010 ve sonrası tarihli olduğunu* tespit edeceğim.

(2) *İkinci olarak*, anayasal amnezinin özel bir görünümü olarak tarif ettiğim ve ilk bölümde ampirik olarak saptadığım anayasal içtihat seçiciliğini, Mahkemenin kurumsal konsolidasyonu önünde büyük bir engel olarak kabul edecek ve bu seçiciliğin muhtemel sebeplerini araştıracağım. Bu sebeplerden bilhassa, 2010 öncesi kararlar bakımından “içtihadî redd-i miras” olarak tanımladığım sebebin açıklayıcı gücü üzerinde duracağım.

(3) *Üçüncü ve son olarak*, içtihat seçiciliği sorununun giderilmesi için bazı gözlem ve tavsiyelerde bulunacağım.

I. ANAYASAL AMNEZİYİ TEŞHİS: İÇTİHAT SEÇİCİLİĞİ

Burada önce söz konusu amneziyi teşhiste kullandığım metodolojiyi açıklayacağım; sonra da ulaştığım bulguları sıralayacağım.

1. Metodoloji

a) *Veri Evrenimin Sınırları.*- Bu çalışma özelinde veri evrenimi, Mahkemenin 1 Ocak 2023 ile 31 Temmuz 2023 tarihleri arasında (bu tarihler dâhil) Resmî Gazete’de yayınlanan norm denetimi kararları olarak tahsis ve tahdit ediyorum. Bulgularımı tartışmadan evvel, seçmiş olduğum *veri evreninin sınırlarına* – ve dolayısıyla açıklayıcı gücünün sınırlılığına – dikkat çekmek gerekiyor¹².

¹² Ayrıca not edilmesi gereken bir sınır da çalışmanın kendisinin şu kabule dayanması: Mahkeme, dikkate aldığı kararlarına atıfta bulunuyor ve bunu da karar metninde o kararlara açıkça referans vererek gösteriyor. Bu kabulün dışladığı bir ihtimal, göz önüne alınan ve kendisinden etkilenilen ancak karar metninde açıkça zikredilmeyen “gölge atıflar”. Tabiidir ki bu kabilden atıflar incelemem haricinde kalıyor. Gölge atıflar hakkında benzer bir açıklama için bkz. Cem Tecimer, “İki Ben-zemez? Güncel Anayasa Yorumu ve Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye”, s.4 dipnot 18 (<https://www.anayasa.gen.tr/tecimer-3.pdf>) (Konuşma Tarihi: 12 Nisan 2023; Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023).

aa) Birincisi, veri evrenim Mahkemenin belirtilen zaman aralığında Resmî Gazete’de yayınlanmış norm denetimi kararlarını kapsıyor. Bu sebeple Mahkemenin parlamenter dokunulmazlık, siyasi parti mali denetimi, değişik işler adı altında verdiği kararlar gibi diğer kararları, kapsamım dışında kalıyor.

bb) İkinci olarak bireysel başvuru kararlarını da kapsam dışında tuttuğumu belirtmeliyim. Bu tercihimin en az iki temel sebebi var: (1) 2010’da kabul edilen ve 2012’de yürürlüğe giren bireysel başvuru sistemi, Mahkemenin norm denetimi geçmişine nazaran oldukça yeni bir müessese ve dolayısıyla içtihat seçiciliği olgusunun – eğer bireysel başvuru sahasında da varsa – sınanması için henüz erken. (2) Yine görece yeni bir müessese oluşu sebebiyle bireysel başvuru, Mahkeme üyelerinin bazılarının en başından beri kuruluşu ve gelişiminde şahsen rol oynayıp bildikleri bir müessese. Meselâ yine bu sebeple bireysel başvuru, 2012 tarihinde Mahkemeye üye olarak seçilen ve uzun müddet başkan olarak görevini sürdüren Zühtü Arslan’ın en başından beri “içinde bulunduğu” yani bilfiil içtihadını oluşturduğu, geliştirdiği ve üzerinde etki edebildiği bir içtihat hukuku alanına tekabül ediyor. Oysa 1960’lara uzanan norm denetimi içtihat alanı, Mahkemenin bugünkü kompozisyonu için aynı derecede “yakın” veya “aşına” değil. Daha uzun bir erime sahip bir içtihat hukuku alanına tekabül eden norm denetimi, bu özelliği ile, bireysel başvurunun aksine, 2010 ve sonrası Anayasa Mahkemesinin ancak kısmen gelişime katkı sunabildiği bir alan. Bireysel başvuru ise tamamen böyle. Dolayısıyla kurumsallaşmayı gerçekten sınamak için 2010 evvelinde de var olan norm denetimi kararlarına bakmak daha makul olacaktır. Başka bir tabirle, bugünkü Mahkemenin başından beri kurduğu, geliştirdiği ve yön verdiği bir içtihat hukuku alanı olan bireysel başvuru külliyatını kavraması, ona sıkça ve en eski kararları da dâhil olmak üzere kapsamlı bir şekilde, ayırtırmadan ve seçici davranmadan atıfta bulunması hem daha kolay hem de ideolojik olarak daha sorunsuzdur zira atıfta bulunulan eski tarihli kararlar yine – bir kısmı itibariyle – kendi verdikleri kararlardır. Bu iki sebeple bireysel başvuru, Mahkemenin içtihadi hafızasını gerçekten koruyup koruyamadığını sınamak için iyi bir örneklem teşkil etmez.

cc) *Üçüncüsü*, norm denetimi kararları içerisinde en eski tarihli karar atıflarına bakarken, burada da sadece norm denetimi kararlarına bakıyorum. Yani norm denetimi haricindeki kararlar veri evrenimin dışında kaldığı gibi, veri evrenimin içinde bulunan norm denetimi kararlarının metinlerini incelerken de kendimi norm denetimi kararı atıflarıyla sınırlı tutuyorum. İncelediğim kararlarda geçen bireysel başvuru, yabancı mahkeme kararları ve bunun gibi norm denetimi dışında kalan karar atıflarını dikkate almıyorum.

b) *Bulgularımın Açıklayıcı Gücününün Sınırları*.- Metodolojinin sınırlarına dair bu açıklamalardan başka, *çalışmanın bulgularının açıklayıcı gücünü sınırlayan şu iki hususa*¹³ temas etmeliyim:

aa) *Birincisi*, şüphesiz karar evrenimin erimi ile alakalı. 1 Ocak 2023'ten 31 Temmuz 2023'e kadar yayınlanmış norm denetimini kararlarını veri evrenim kabul ederek kendimi yedi ay ile sınırlamış oluyorum. Bu, 1962'den beri norm denetimi içtihadı oluşturan bir Mahkemenin karar külliyatı içinde oldukça kısa bir zaman dilimine denk geliyor.

bb) *İkincisi*, veri evrenim içinde kalan kararları incelerken, en eski tarihli karar atfını tespit gibi bir kriter belirleyerek, Anayasa Mahkemesi norm denetimi kararlarında geçen norm denetimi karar atıfları arasında en eski tarihli olanının senesine bakıyorum. Şüphesiz bu, Mahkemenin içtihat atıflarını anlamada, aşağıda da tartışacağım üzere, mühim ipuçları verecektir, fakat çalışmayı başka şekilde kurgulamam mümkün olabilirdi. Meselâ en eski tarihli karar atfını tespit etmek yerine şöyle bir yöntem takip edebilirdim: (i) bir karar metninde geçen – sadece en eski tarihli değil – *bütün* norm denetimi karar atıflarını ve bunların senelerini tespit etmek ve sonrasında (ii) daha erken tarihli karar atıflarının sayısı ile daha geç tarihli karar atıflarının sayısını mukayese etmek. Bu alternatif yöntem daha etraflıca olurdu ve örneğin, içinde 1960'lardan bir karar atfı bulunan bir norm denetimi kararının bu kabilden eski kararlara ne kadar *sıklıkla* atıfta bulunup bulunmadığını da tespit edebilirdi. Zira, faraza, 2023

13. Ki bu hususlar, çalışmayı ancak bir “deneme” olarak başlıklandırmama sebep olmuştur.

tarihli bir norm denetimi kararının 10 adet eski norm denetimi kararına atıfta bulunması ama bu 10 karardan sadece birinin 1960'lardan, diğer dokuzunun 2000'lerden olması pekâlâ mümkündür. Bu varsayımsal kararda, 1960'lardan bir karara atıf gerçekten de vardır, fakat 2000'li karar atfı çok daha sıktır ve yine bir içtihat seçiciliği söz konusudur.

Bu çalışma bakımından veri evrenimi erimsel ve yönetsel olarak kısıtlayarak, bulgularımın sıhhatini şüphesiz sınırlamış olsam da Mahkemenin karar atfı pratiği ile alakalı önemli ipuçlarına ulaştığımı düşünüyorum. Temsil kabiliyeti daha yüksek bir örneklem üzerinden yapılacak ampirik çalışmalarla yanlışlanmam veya doğrulanmam her zaman mümkündür. Bu çalışma ile bu konuda ileride yapılmasını umduğum ampirik çalışmalara zemin hazırlamayı ve daha genel manada Mahkeme hakkında ampirik çalışmalar ile kalitatif ve kantitatif yöntemleri birlikte uygulayan çalışmalara olan ilgiyi artırmayı hedefliyorum¹⁴.

2. Bulgular

1 Ocak 2023 ve 31 Temmuz 2023 tarihleri arasında Resmî Gazete'de gerek iptal gerekse itiraz davası neticesinde verilmiş tam **102** norm denetimi kararı yayınlandı.

Bu 102 norm denetimi kararındaki en eski tarihli norm denetimi karar atıflarının on yıllara göre dağılımı şöyle:

- En eski karar atfı 1960¹⁵-1969 aralığında olan norm denetimi kararı sayısı: **7**
- En eski karar atfı 1970-1979 aralığında olan norm denetimi kararı sayısı: **2**
- En eski karar atfı 1980-1989 aralığında olan norm denetimi kararı sayısı: **2**

¹⁴ Mahkemenin içtihatlarını ampirik olarak tarayan öncü çalışmaların bir tablo hâlinde temel çıktıkları ile birlikte sunuldukları oldukça kullanışlı bir referans tablosu için bkz. von Steinsdorff *et al.*, *op. cit.*, s.92-94.

¹⁵ Mahkemenin fiilen faaliyete geçtiği ve ilk kararını verdiği sene 1962 olduğundan, aslında burada *terminus a quo* yani atıfta bulunulan kararın tarihlendirilebileceği en eski tarih 1962 senesidir.

- En eski karar atfı 1990-1999 aralığında olan norm denetimi kararı sayısı: **6**
- En eski karar atfı 2000-2009 aralığında olan norm denetimi kararı sayısı: **9**
- En eski karar atfı 2010-2019 aralığında olan norm denetimi kararı sayısı: **45**
- En eski karar atfı 2020-2023 aralığında olan norm denetimi kararı sayısı: **31**

Başka bir ifadeyle, veri evrenim kabul ettiğim 102 karardan 31 tanesinin en eski tarihli norm denetimi atfı 2020 ve 2023 (bu yıllar dâhil) tarihleri arasında. En büyük pay ise, en eski tarihli norm denetimi atıfları 2010 ile 2019 (bu yıllar dâhil) arasına tekabül eden 45 adet karara ait.

Diğer aralıkların payı ise oldukça az: 102 karardan ancak 7 tanesi 1960-1969 seneleri arasında (bu yıllar dâhil) verilmiş bir norm denetimi kararına atıfta bulunmuş. 102 karardan 2 tanesinin en eski karar atfı, Mahkemenin 1970-1979 seneleri arasında (bu yıllar dâhil) verilmiş bir norm denetimi kararına olmuş. Yine aynı şekilde, 102 karardan 2 tanesinin en eski karar atfı, 1980-1989 seneleri arasında (bu yıllar dâhil) verilmiş bir norm denetimi kararına olmuş. 102 karardan 6 tanesi gibi yine görece oldukça küçük bir kısmının en eski karar atfı, 1990-1999 seneleri arasında (bu yıllar dâhil) verilmiş bir norm denetimi kararına olmuş. 102 karardan 9 tanesinde ise en eski tarihli karar atfı, Mahkemenin 2000-2009 arasında (bu yıllar dâhil) vermiş olduğu bir karara tekabül etmiş.

2010 sonrası ve öncesi diye bir ayırım yaparsak bulguların çarpıcılığı daha da artıyor. Karar evrenimdeki 102 karardan 76 tanesi yani %74,5 gibi ezici bir çoğunluğunun atıfta bulunduğu norm denetimi kararları hep 2010 ve sonrası tarihli. Buna mukabil, 102 karardan ancak 26 tanesi yani %25,5 gibi bir azınlığı 2010 ve öncesi tarihli kararlara atıfta bulunmuş. 2000'i bir milat olarak alırsak 2000 evveli tarihli norm denetimi kararlarına atıfta bulunan 102 karar arasında ancak 17 karar var ki karar evreninin ancak %16,7 gibi yine oldukça küçük bir kısmı.

1962'den beri sürekli olarak norm denetimi kararı veren ve 60 seneyi aşkın bir süredir oldukça hacimli bir içtihat bankası

oluşturmuş olan bir Mahkemenin, 2023 senesinin 7 ayıyla sınırlandırdığım çalışmamdan da görüldüğü üzere, karar atfı pratiğinde belirgin bir seçicilik söz konusu. Kabaca, karar evrenime konu her dört karardan üçü kendisini 2010 ve sonraki tarihli kararlara yani son 13 senede verilmiş kararlara atıfla sınırlamış. Kararların ancak dörtte bir gibi küçük bir azınlığı, 1962-2009 aralığında (1962 ve 2009 dâhil) yani 48 seneye yayılan geniş zaman dilimindeki bir karara atıfta bulunmuş. *2010 ve sonrası tarihli norm denetimi kararları lehine belirgin bir seçicilik söz konusu.* 2010 evveli kararlar, hele 2000 öncesi kararlar, büyük ölçüde unutulmaya terk edilmiş.

Anayasal amnezinin boyutunu anlayabilmek adına meselâ 1960-1969 tarihli karar atıflarına bakalım. Yukarıda da ifade ettiğim üzere, 102 karardan ancak 7 tanesi (yani %6,9'u) 1960-1969 tarihleri arasında verilmiş bir norm denetimi kararına atıfta bulunmuş. Ancak daha dikkatli bakınca, bu 7 kararın hepsinin de atıfta bulunduğu en eski tarihli karar aynı: Anayasa Mahkemesinin 4 Şubat 1966 tarih ve E.1965/32, K.1966/3 sayılı Kararı. Bu da gösteriyor ki, 102 kararın 7 tanesi 1960-1969 aralığındaki kararlara atıfta bulunmuş demek meseleyi tam manasıyla izah etmiyor; aksine Mahkeme 1960-1969 arasındaki norm denetimi kararlarını incelemiş, kavramış ve sadece bazılarını atıfta bulunmayı tercih etmiş gibi yanlış bir izlenim uyandırabiliyor. Oysa belli ki 4 Şubat 1966 tarihli karar, bir sebeple bugünkü Mahkemenin içtihat belleğinde – seçici olarak – yer etmiş ve bugün tekraren karşımıza çıkıyor. 1960-1969 arasındaki diğer kararların akıbeti meçhul; onlar büyük ölçüde unutulmuş.

1962'den beri faaliyetinde berdevam olmakla iftihar eden ve kendisiyle iftihar edilen, kurumsallaştığı iddia edilen bir mahkeme için bu bulgular oldukça şaşırtıcıdır. Mahkemelerin esaslı üretimleri kararları olduklarına göre, *kendi karar külliyyatının ekseriyetini karar alma süreçlerinde dikkate almayan*, en azından güncel tarihli kararlarında bunlara yer vermeyen *bir mahkemenin hakiki* manada kurumsallaştığından söz etmek iyimserlik olur.

II. ANAYASAL AMNEZİYİ ANLAMAK: MUHTEMEL SEBEPLER

Problemi teşhis ettikten sonra sebeplerini tartışmaya açmak gerekiyor. Mahkeme neden bu unutkanlık ve seçicilik ile malul? Dahası, neden 2010 ve sonrası tarihli Mahkeme kararları lehine ve 2010 öncesi tarihli kararları aleyhine atıfta seçicilik pratiği söz konusu? Bunun sebebini tam manasıyla tespit edebilmek, hele ki – yukarıda izah ettiğim üzere – karar evrenimin sınırları ve bunun sonucu olarak da bulgularımın açıklayıcı gücünün sınırlılığı göz önünde bulundurulduğunda, hiç kolay değil. Buradan beş muhtemel sebebe temas etmek ve bazılarının daha gerçekçi olabileceğini ifade etmekle yetineceğim.

1. İrtibat(sızlık)

Akla gelen ve maddi sebep olarak da adlandırabileceğimiz ilk sebep, veri evrenime konu kararlarda, Mahkemenin önüne gelen hukuki meselelerin ve/ya hayat olaylarının, yakın tarihli içtihatlarla da doğrudan veya dolaylı olarak konu olmuş olması ve bu sebeple yakın tarihli içtihatların eskilere nazaran daha kullanışlı olması. Bir diğer ifadeyle, belki de 2010 ve öncesi kararlar – ve genel olarak daha eski tarihli kararlar – bugünün meseleleri olmaktan çıktıkları ve güncel anayasa yargılamasını ilgilendirmedikleri için bugünkü kararlarda karşımıza pek çıkmıyor.

Nitekim bunu doğrulayabilecek bir tespit, karar evrenimde cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin denetimine ilişkin pek çok karar olmasıdır. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin 2017 tadilleri yoluyla anayasa hukukuna yeni dâhil edilmiş olan bir düzenleyici işlem olduğu, Mahkemenin bu işlemlerin denetimiyle alakalı temel içtihadını da tabii olarak 2018 sonrası dönemde oluşturduğu nazara alındığında, özellikle cumhurbaşkanlığı kararnamelerimin denetimi kararlarında, diğer norm denetimi kararlarına atıfların görece güncel tarihli olması anlaşılabilir¹⁶.

¹⁶ Hatta bazı Mahkeme kararlarında genel olarak içtihat atfından sonra kendisine atıfta bulunulan karardan “ayrılmayı gerektirir bir durum olmadığı”ndan bahisle hüküm tesis edildiği görülüyor. Meselâ bkz. Anayasa Mahkemesi, 18 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/41, K.2023/102 Sayılı Kararı, § 15; Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/14, K.2023/86 Sayılı Kararı, § 11; Anayasa Mahkemesi,

Fakat bu görüşün ikna edici olduğunu söylemek güçtür, zira norm denetimi kararları, denetlenen işlemden müstakil olarak, anayasa hukukunun esaslı ve hatta zaman-üstü olarak vasıflandırılabilir. Meselâ yasama yetkisinin devri, ceza politikasını belirlemede kanun koyucunun tâbi olduğu anayasal sınırlar, anayasanın belirli bir mali politikayı dayatıp dayatmadığı ve buna benzer konular, norm denetimin öteden beri alanına giren, Mahkemenin kuruluşundan itibaren doğrudan ve dolaylı olarak karşılaşmak ve anayasal bir çözüme kavuşturmak mecburiyetinde olduğu meselelerdendir. Dolayısıyla, norm denetimine konu olan normun türü, tek başına norm denetimi kararında temas edilecek meselelerin içeriği ve hele de güncelliği hakkında bir ipucu vermez. Bu sebeple de cumhurbaşkanlığı kararnamesinin denetlendiği norm denetimi kararlarında, eski tarihli norm denetimi kararlarına atıfta bulunulmamasını beklemek makul olmaz.

İlaveten, karar evrenimden bazı somut örnekler ışığında, Mahkemenin 2010 ve sonrası tarihli kararları lehine geliştirdiği içtihat seçiciliğinin, yeni tarihli içtihatların hukuken ve olgular itibariyle Mahkemenin bugünkü denetimine dâhil meselelerle daha irtibatlı olduğu iddiasıyla temellendirilemeyeceği kolaylıkla saptanabilir. Meselâ bir kararda, ceza hukuku sahasında anayasal sınırlar içinde kalmak şartıyla kanun koyucunun takdir marjı olduğu, 2009 tarihli bir içtihadada atıfla açıklanmış¹⁷. 1962'den beri karar tesis eden bir kurumun bu konuda daha evvel karar vermemiş olması düşünülemez. Başka bir kararda ise, yasamanın çerçeveyi çizdikten sonra teknik hususların tanzimini idareye bırakabileceği ve bunun yasama yetkisinin devredilmezliğine halel getirmeyeceği, 2013 tarihli bir içtihadada atıfla açıklanmış¹⁸. Bu denli mühim bir konuda 2013 evveli bir içtihat olmadığı söylenemez. Son bir örnek vermek gerekirse, bir başka

---

22 Mart 2023 Tarih ve E.2023/53, K.2023/49 Sayılı Kararı, § 11; Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2023/18, K.2023/57 Sayılı Kararı, § 11.

¹⁷ Anayasa Mahkemesi, 18 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/23, K.2023/101 Sayılı Kararı (Anayasa Mahkemesi, 1 Ekim 2009 Tarih ve E.2006/106, K.2009/124 Sayılı Karara atıf).

¹⁸ Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2021/27, K.2023/26 Sayılı Kararı (Anayasa Mahkemesi, 9 Mayıs 2013 Tarih ve E.2011/42, K.2013/60 Sayılı Karara atıf).

kararda, mülkiyet hakkının, ekonomik değeri olan her varlığı kapsadığı gibi bir önermeyi desteklemek için kendisine atıfta bulunulan en eski içtihat 2015 tarihlidir¹⁹. Örnekler çoğaltılabirirse²⁰ de Mahkemenin 2010 ve sonrası tarihli kararlara atfı tercih etmesini, atıfta bulunulan kararların güncel hukuki meselelerle ve maddi vakıalarla daha irtibatlı olduklarından hareketle açıklamanın gerçekçi olmadığı anlaşılıyor.

Kaldı ki, “[i]çtihadî hukuk alanında makbul olan karar, eski tarihli karar”²¹ olduğuna göre, Mahkemenin irtibatlı olabilecek içeriğe sahip olduğunu düşündüğü karar metinlerini, güncelden eskiye doğru detaylı şekilde taraması en isabetlisi olur.

2. Kıta Avrupası Hukuk Geleneği

Türkiye çoğunlukla Kıta Avrupası hukuk sistemine dâhil kabul ediliyor ve anayasal sisteminin ve bilhassa anayasa mahkemesinin tasarımında Almanya’dan esinlendiği söyleniyor. Buradan hareketle Türk hukuku, Kıta Avrupası hukuk anlayışı ve Anglo-Sakson müşterek hukuku (*common law*) ikiliğinde ilk kampta görülüp²² yargı kararlarına meselâ Amerika veya İngiltere’de olduğu kadar önem verilmemesi olağan karşılanabiliyor.

Bu önermenin doğruluğu bir tarafa bırakılacak olursa ve hatta kabul edilse bile, müşterek hukuk sisteminin parçası olmamak, içtihat seçiciliğini açıklamak için geçerli ve yeterli bir sebep olamaz. Bir kere, teşhis edilen problem Anayasa Mahkeme-

¹⁹ Anayasa Mahkemesi, 5 Nisan 2023 Tarih ve E.2023/48, K.2023/72 Sayılı Kararı (Anayasa Mahkemesi, 1 Temmuz 2015 Tarih ve E.2015/39, K.2015/62 Sayılı Karara atf).

²⁰ Meselâ bkz. Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2021/35, K.2022/161 Sayılı Kararı (eşitlik ilkesi hakkında açıklamalar için Anayasa Mahkemesi, 29 Mart 2017 Tarih ve E.2017/47, K.2017/84 Sayılı Karara atf); Anayasa Mahkemesi, 9 Mart 2023 Tarih ve E.2022/140, K.2023/46 Sayılı Kararı (usul ekonomisi ile alakalı açıklamalar için Anayasa Mahkemesi, 28 Mart 2018 Tarih ve E.2017/120, K.2018/33 Sayılı Karara atf).

²¹ Kemal Gözler, *Alıntı ve Atf Usûlleri*, Bursa, Ekin, 2023, s.709.

²² Bu ikiliğin arkaik olduğuna ve gerek Anglo-Sakson ve gerekse Kıta Avrupası hukuk sisteminde yetişmiş hâkimlerin içtihattan yararlanma pratiklerinin anlamlı bir farklılık arz etmediğine dair ilginç bir ampirik çalışma için bkz. Holger Spamann *et al.*, “Judges in the Lab: No Precedent Effects, No Common/Civil Law Differences”, *Journal of Legal Analysis*, Cilt 13, Sayı 1, Mart 2021, s.110-126.

sinin geçmiş içtihadını toptan unuttuğu değildir; mesele, 2010 öncesi içtihadın unutulmaya terk edildiği yönündedir, yani seçiciliktir. Problem bütünüyle içtihada atıf pratiği eksikliği olsa idi belki Kıta Avrupası hukuk sistemi geleneğinden gelmenin açıklayıcı gücü olabilirdi. Kaldı ki, Alman Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere, Kıta Avrupası ülkelerinde anayasa denetimi yapan mahkeme yahut mahkeme benzeri kurumların kendi içtihatlarını seçici olarak kullanıp kullanmadıkları ayrıca tespit edilmedikçe içtihat atfı pratiği bakımından Kıta Avrupası geneline hâkim ortak bir gelenekten de söz edilemez.

Öbür taraftan, belirli bir hukuk ailesine mensup olup olmanın ötesinde, tespiti ve tarifi bu çalışmanın kapsamı dışında kalan Türk hukuk kültürünün kendine özgü dinamiklerinin, yargı içtihatlarının hukuk ve anayasa hukuku yorumunda kullanımı pratiğinin – bir yazarın ifadesiyle “içtihadi anayasa hukuku”nun²³ – genel olarak yerleşmemesinde şüphesiz büyük etkisi vardır.

3. 1982 Anayasasından Önceki İchtihadın Durumu

İchtihat seçiciliğini hukuken meşrulaştıracak bir sebep, literatürde “interconstitutionalism” (anayasalar-arasılık) olgusunda bulunabilir²⁴. Anayasalar-arasılık her ne kadar anayasa yorumu ve yargılamasında, bir ülkenin eski ve yürürlükten kaldırılmış anayasalarını kullanmasını tanımlıyorsa²⁵ da bu pratiğin meşruluğunu tartışmaya açar²⁶. Bir görüşe göre, yürürlükten kalkmış

²³ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 21. Baskı, 2017, s.93.

²⁴ Bu alanda iki çalışma için bkz. Jason Mazzone ve Cem Tecimer, “Interconstitutionalism”, *Yale Law Journal*, Cilt 132, Sayı 2, Kasım 2022, s.326-410; Cem Tecimer, “Inter-constitutional Interpretation: A Case Study of the Articles of Confederation”, in Francesco Biagi, Justin O. Frosini ve Jason Mazzone (Ed.), *Comparative Constitutional History: Uses of History in Constitutional Adjudication*, Leiden, Brill, 2023, s.146-216. Kavramın Türkiye’ye uygulanabilirliği hakkında bkz. Ece Göztepe, “One Word, Several Worlds: Interconstitutionalism”, *IACL-AIDC Blog*, 9 Mayıs 2023 (<https://blog-iacl-aidc.org/wmps-interconstitutionalism/2023/5/9/one-word-several-worlds-interconstitutionalism>) (Konuluş Tarihi: 9 Mayıs 2023, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023).

²⁵ Mazzone ve Tecimer, *op. cit.*, s.330.

²⁶ *Ibid.*, s.406-410.

bir anayasayı anayasal yorumda kullanmak anti-demokratik ve yeni anayasa koyucunun iradesinin hilafıdır. Yine bu görüşün devamı olarak, eski ve yürürlükten kalkmış anayasaların yorumlandığı yargısal kararlar da aynı şekilde yürürlükten kalkmış sayılmalı ve bugünün yargı kararlarında kendine yer bulmamalıdır. Gerçi ortak yazarımla yaptığımız mukayeseli çalışma, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, pek çok ülkede eski anayasalar tahtında verilmiş anayasal kararların, mahkemelerce güncel anayasa yorumunda kullanıldığını göstermiştir²⁷.

Fiilî durum, eski anayasalara ait anayasal içtihadı hâlen kullanmak olmakla beraber, 1982 Anayasası evveli içtihadı, bu içtihadın yürürlükteki 1982 Anayasası tarafından – belki de zımnen – ilga edildiği düşünülerek²⁸ itibar edilmemesi mümkün görülebilir. Türkiye’de anayasa literatüründe bu konuda bir görüş, hele de yaygın kabul görmüş bir görüş yoktur²⁹. Anayasa Mahkemesi de bu konuda bir görüşe sahip değildir. Pratikte, bu çalışmanın da doğruladığı üzere, Mahkemenin her döneminden karara atfa – zamanda seçici davranılsa bile – rastlamak mümkündür.

Belirtmek gerekir ki Mahkeme, mevcut anayasanın 1982 öncesi anayasal içtihadı ilga ettiği görüşünde olsaydı ve bu görüşü istikrarlı bir şekilde uygulaysaydı, 1982 evveli anayasal içtihadını toptan gözardı etmesi ve bu tarihten sonraki norm denetimi içtihadını kararlarında dengeli bir şekilde kullanması gerekirdi. Oysa incelediğim kararlar gösteriyor ki bugünkü Mahkeme, 1982 evveli kararlarına – az da olsa – atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, atıflar belirgin bir şekilde 2010 ve sonrası kararlar lehine olduğu için 1982 sonrası kararlara dengeli bir atıf pratiğinden de bahsetmek mümkün değildir.

---

²⁷ *Ibid.*, s.378-392.

²⁸ Gerçi mukayeseli anayasa hukuku ve bilhassa Macaristan örneği, eski anayasa içtihadı toptan nakzedilmek istendiğinde bunun yeni anayasa metninde tasrih edildiğini gösteriyor. Detaylı açıklamalar için bkz. *ibid.*, s.389-392.

²⁹ Bu meseleye, yeni anayasa yürürlüğe girdiğinde eski anayasanın uygulanıp uygulanamayacağı konusu dolayımında temas eden açıklamalar için bkz. Necmi Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1993, s.200-202.

4. Anayasa Mahkemesinin Kararlarının Bağlayıcılığı Tartışmasının Yan Etkisi

Türkiye’de anayasa literatürünü bir müddet epey meşgul etmiş bir mevzu, Mahkeme kararlarının bağlayıcılığından ne anlaşılması gerektiği olmuştur³⁰. Ağırlıklı görüş, kararların gerekçeleriyle bir bütün olarak değil, hüküm fıkralarının bağlayıcı olduğu şeklinde olmakla birlikte, bu çalışma bakımından mühim olan husus, tartışmanın vardığı neticeden ziyade³¹, anılan tartışmanın – bilinçli veya bilinçsiz olarak – Anayasa Mahkemesi kararlarının Türk hukuk sistemince ve bu meyanda Anayasa Mahkemesinin kendisi tarafından nasıl algılandığını da derinden etkilemiş olmasıdır. Anayasa Mahkemesinin eski kararları, bilhassa 2000’lerin başından itibaren yükselen – ve o tarihte yeni – siyasi elitler ve onlara koşut olarak yükselen yeni hukukçular ve yargı eliti nezdinde güvensizlik doğurmuştur³².

Kabaca söylersek, Mahkemenin kararlarının bağlayıcı olup olmadığı tartışmasının alt metninin siyasal olduğu yadsınmaz: eski yargı elitinin, yeni siyasi aktörlerin bilhassa laiklik ile din ve ibadet hürriyeti alanındaki teşebbüslerini budama / onlara karşı koyma çabaları, tartışmaları çerçeveleyen temel siyasi fenomenlerden olmuştur³³. Mahkemenin bilhassa 2010 öncesi iç-

³⁰ Tartışmanın bileşenleri ve görüşlerini tekrar etmek bu çalışmanın kapsamını aşıyor. Etraflı bir derleme için meselâ bkz. Zühtü Arslan, “Anayasa Mahkemesinin ‘Yorum Tekeli’, Yargısal Üstünlük ve Demokrasi”, in Serap Yazıcı, Kemal Gözler ve Ece Göztepe (Ed.), *Ergun Özbudun’a Armağan*, Ankara, Yetkin, 2008, c.II, s.64 dipnot 7’de zikredilen eserler.

³¹ Bu neticeyi önemsemediğim anlamına gelmiyor. Anayasa Mahkemesi kararlarını bir bütün olarak yani gerekçeleriyle birlikte bağlayıcı görenler, buna koşut olarak Anayasa Mahkemesi kararlarını Türk hukuku kuralları kademelenmesinde Anayasasının kendisi ile eş değerde görmüşlerdir. Meselâ bkz. Teziç, *op. cit.*, s.97; Yüzbaşıoğlu, *op. cit.*, s.196.

³² Yargısal vesayet ile ilgili tartışmalar da benzer bir güvensizliğe sebep olmuştur. Fazıl Sağlam’ın, vesayet, aktivizm ve yargının demokratik meşruiyeti tartışmalarına atıfla, bu tartışmaların Mahkemenin kurumsal kapasitesini erozyona uğrattığına dair şu gözlemini tekrarlamak isabetli olacaktır: “Kavramları ortaya atanların tümü bunu istedi diyemeyiz ama Türkiye’de bu üç kavramın ulaşabileceği yer objektif olarak önceden belirlenebilir nitelikteydi”. Fazıl Sağlam, “Soru 38: Anayasa Mahkemesi bir vesayet kurumu mudur?”, in İbrahim Ö. Kaboğlu (Der.), *Türkiye’nin Anayasa Gündemi*, İstanbul, İletişim, 2016, s.170.

³³ Burada, bu tartışma bağlamında dile getirilen bütün görüşlerin siyasi saiklerle serdedilmiş olduğunu iddia etmiyorum. Fakat en azından anılan tartışmanın bütün bi-

tihadının, yeni siyasi elitler ve onlarla hemfikir hukukçularda yarattığı tepki – bu tepkinin haklılığı ve haksızlığı bu çalışmanın konusu dışında kaldığı için bir yana – kararların bağlayıcılıklarını hüküm kısımlarına inhisar ettirme şeklinde tezahür eden hukuki argümanlara siyasi zemin teşkil etmiş ve (fakat) kararların bağlayıcı olmasa da rehber olarak algılanmalarında bir erozyon meydana getirmiştir³⁴.

Oysa “Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçeleri de bağlayıcı mı” gibi esasen yasama ve yürütmenin yeni siyasi aktörlere açtığı fakat yargısal aktörlerin aynı hızda bu yeni siyasi aktörlerle hizalan(a)madığı bir dönemin sancısı olarak da tarif edilebilecek tartışmada ileri sürülen her görüşün üzerinde mutabık olduğu konu, Anayasa Mahkemesi kararlarının ve gerekçelerinin ehemmiyet arz ettiği ve bağlayıcılığı bir yana en azından *göz önünde bulundurulması* gerekliliği idi³⁵. Fakat yasama ve yürütme organları bir yana, bugünkü Anayasa Mahkemesinin kendisi dahi 2010 evveli içtihadını büyük ölçüde unutmuşa ve dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin kararlarının bağlayıcılığı ile alakalı tartışmanın hiçbir tarafının kabul etmeyeceği bir noktaya ulaşmışa benziyor. Özetle, kararların bağlayıcılığı tartışmasını çerçeveleyen ve 2010 öncesi Anayasa Mahkemesi kararlarının bazılarında duyulan tepkinin yarattığı siyasi iklim, gerekçeleri

---

leşenlerinin, tartışmanın içinde yaşandığı siyasi iklimden ve argümanlarının siyasi neticelerinden haberdar olduğunu tahmin ediyorum.

34 Karar gerekçeleri tartışmasında atlanan mühim bir açılım Yusuf Şevki Hakyemez’e aittir. Hakyemez, gerekçeleri bağlayıcı kabul etmemekle birlikte, bağlayıcılık hususunun yasama organı bakımından bağlayıcılık ve Anayasa Mahkemesinin kendi kendisi bakımından bağlayıcılık gibi bağlayıcılığa muhatap organa göre ayrı ayrı mütalaa edilip edilemeyeceğini sorgulamış, fakat bu noktayı daha fazla geliştirmemiştir. Yusuf Şevki Hakyemez, “Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu”, *in* Yazıcı, Gözler ve Göztepe (Ed.), *op. cit.*, s.387. Bu ayrımın önemi şurada gözlemlenebilir: Mahkemenin kararlarının gerekçelerinin ne Mahkeme ne de siyasi organlar bakımından bağlayıcı olmadığı kabul edilse bile, kararların dikkate alınma ve yol gösterici rehber olmaları bakımından Mahkemenin, diğer organlara nazaran daha büyük bir özen yükümlülüğü altında olduğu düşünülebilir.

35 Aslında bu durumun, Medeni Kanunun birinci maddesinin son fıkrasında geçen yargı kararlarından yararlanma hükmünün pratik ve hatta mecburi bir neticesi olduğu dahi iddia edilebilir. Anayasa Mahkemesi kararlarının rehber olma özelliği hakkında ayrıca bkz. Hakyemez, *op. cit.*, s.395-96; Ayhan Döner, “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gerekçelerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar”, *in* Yazıcı, Gözler ve Göztepe (Ed.), *op. cit.*, s.222.

bağlayıcı saymamanın ötesinde, onları dikkate dahi almama gibi bir netice doğurmuşu benziyor. Bu da bizi beşinci ve açıklayıcı gücünün büyük olduğunu düşündüğüm sebebe getiriyor.

5. Anayasal Redd-i Miras

Her memlekette olduğu gibi Türkiye’de de siyasi elitlerin yanında bir de yargısal elitler ve hukukçu elitler var. Yüksek yargı mensupları, hâkimler, savcılar, siyasi elitlerin hukukçu danışmanları, barolar ve hukuk akademisyenleri bu yargısal ve hukukçu elitlerin bileşenleri. Buna, başka bir ifadeyle hukuk ekosistemi veya Türkiye’nin hukuk kompleksi veya bloku (*legal complex*)³⁶ da denebilir.

2010 Anayasa değişiklikleri, özellikle yüksek yargıyı yeniden yapılandırdığı için³⁷ Türkiye’de, yeni siyasi elitlerin yeni yargısal ve hukukçu elitlere alan açarak Türk hukuk kompleksini dönüştürdüğü bir döneme karşılık geldi, bu dönüşüm hâlâ da devam ediyor. Azımsanmayacak bir kısmı iktidar veya muhalefet partileri ile öteden beri organik veya dolaylı olarak – siyasi partilere ve/ya siyasetçilere danışmanlık, başarılı veya başarısız milletvekilliği adaylığı, siyasi parti organlarında üyelik, siyasi partilerle açık veya örtük irtibatı olan ve akademik olma iddiasındaki “düşünce” kuruluşlarının faaliyetlerine iştirak gibi yollarla – ilişkili olan anayasa hukukçuları başta olmak üzere³⁸,

³⁶ Genel olarak bkz. Zühtü Arslan, “Reluctantly Sailing Towards Political Liberalism: The Political Role of the Judiciary in Turkey”, in Terrence C. Halliday, Lucien Karpik ve Malcolm M. Feeley (Ed.), *Fighting for Political Freedom: Comparative Studies of the Legal Complex and Political Liberalism*, Portland, Hart Publishing, 2007, s.223-231. Ayrıca bkz. von Steinsdorff *et al.*, *op. cit.*, s.105, 688.

³⁷ Anılan yeniden yapılanma için meselâ bkz. Asli Bâli, “Courts and constitutional transition: Lessons from the Turkish case”, *International Journal of Constitutional Law*, Cilt 11, Sayı 3, Temmuz 2013, s.693-696. Cem Eroğul, 2010 değişiklikleri için “köktenci değişiklikler” tabirini kullanıyor. Cem Eroğul, *Anatüzeve Giriş*, Ankara, İmaj Yayınevi, 15. Baskı, 2016, s.340.

³⁸ Bu çalışma özelinde, saydığım bu ilişkileri tespitle yetiniyor ve bunların doğruluğu veya yanlışlığına değinmiyorum.

Türkiye'nin hukukçuları da bu değişimden azade değildi ve hâlâ da değil³⁹.

Başka bir ifadeyle, 2010 evveli hukuk kompleksi, 2010'dan itibaren yeni kadrolarla ikame edildi. Bugünkü Anayasa Mahkemesinin mevcut üyelerinin hepsinin Abdullah Gül veya Recep Tayyip Erdoğan tarafından atanmış oluşu, hatta şu anki cumhurbaşkanının atadığı veya seçilme süreçlerini sıkı şekilde kontrol ettiği üyelerin Mahkemenin ekseriyetini teşkil etmesi⁴⁰, anılan ikame sürecinin belki de en çarpıcı göstergelerindedir.

2010 sonrası hukuk kompleksinin temel taleplerinden ikisi – yeni siyasi elitlerin talepleriyle imtizaçlı şekilde – din ve ibadet hürriyeti sahasının genişletilmesi ve siyasi partiler hukukunda liberalizasyondur⁴¹. Bilhassa bu konularda – ama daha da genel olarak – Anayasa Mahkemesinin 2010 ve öncesi içtihat karnesini reddetme eğilimi içinde olan yeni hukuk kompleksi, bireysel başvurunun da kabulü ile bu alanı yeniyi icada⁴² ve eskiyi reddetmeye elverişli bir içtihat üretme sahası olarak gördü.

Eski Mahkemenin ideolojik davrandığı ama yeni Mahkemenin hak temelli anayasa muhakemesine geçtiği şeklinde siyah-beyaz bir ikilik kurgusu üzerinden hukuksal ama aynı za-

³⁹ Hukukçu akademisyen profilindeki değişime kısa da olsa temas ettiğim bir yazı için bkz. Cem Tecimer, “Turkey’s Constitution of 1921 and Turkey’s Culture Wars of 2021”, *Verfassungsblog*, 7 Nisan 2021 (<https://verfassungsblog.de/turkey-1921-2021/>) (Konuluş Tarihi: 7 Nisan 2021; Erişim Tarihi: 26 Kasım 2023).

⁴⁰ Mahkemenin üye kompozisyonu ve geçirdiği değişiklikler için ayrıca bkz. Cem Tecimer, “Recognizing Court-Packing: Perception and Reality in the Case of the Turkish Constitutional Court”, *Verfassungsblog*, 11 Eylül 2019 (<https://verfassungsblog.de/recognizing-court-packing/>) (Konuluş Tarihi: 11 Eylül 2019; Erişim Tarihi: 26 Kasım 2023).

⁴¹ Bu, kısmen başarmakla beraber, bileşenlerinin bir kısmının kendini “liberal” olarak tanımladığı bu hukuk kompleksi, kendilerine için ve kendileri haricinde bir takım sebeplerle, Türkiye'nin anayasasızlaştırılma ve hukuksuzlaştırılma dönemlerinde kimi zaman isteyerek kimi zaman da istemeyerek başat aktörlerden oldu.

⁴² İcattan bir kastım da bireysel başvuru içtihadı bakımından içtihat gelişimi sürecine en başından tanıklık edebilmek ve böylelikle bu yeni içtihat alanına üyelerin şahsi görüşlerini zerk edebilmeleri imkânı. Bu da akıllara, hâkimin yıllar içinde kendi kendine atfla oluşturduğu içtihat hukukuna karşılık gelen şahsi içtihat (*personal precedent*) mefhumunu getiriyor. Bu konuda bkz. Richard M. Re, “Personal Precedent at the Supreme Court”, *Harvard Law Review*, Cilt 136, Sayı 3, Ocak 2023, s.824-860.

manda toplumsal ve siyasal meşruiyet devşiren bu görüş⁴³, eski içtihadı göz ardı etme eğilimini ve bu çalışmada anayasal amnezinin bir türü olarak tarif ettiğim içtihat seçiciliğini – 2010 ve sonrası içtihadı rağbet etmek şeklinde, isteyerek veya istemeyerek – tetiklemiş olmalıdır. Siyasi elitlerin hassasiyet gösterdiği konularda Mahkemenin çoğunlukla siyasetle hizalanma pratiği sergilemesi bir yana bırakılacak olursa, siyaseten önem arz etmeyen kararlar bakımından bireysel başvurunun Mahkemeye eşî bulunmaz bir halkla ilişkiler aparatı sunmuş olması⁴⁴ da (i) norm denetimi alanının bireysel başvuru karşısında güdükleşmesinde ve buna koşut olarak (ii) eski norm denetimi içtihadını sürekli gözeten ve onu zaman dilimi bazlı bir seçicilik göstermeden tarrayan ve ona dengeli şekilde atıfta bulunan bir karar yazım pratiğinin gelişmemesinde rol oynadı.

Oysa 2010 öncesi norm denetimi içtihadının ekseriyetinin içerik bakımından redde şayan olduğu şeklinde bir önerme bir an için, *arguendo*, kabul edilse bile bu durum, eski içtihadı referanstan kaçınma şeklinde bir netice doğurmak mecburiyeti şeklinde anlaşılmalıydı. Eski içtihadı – onu nakzetmek veya eleştirmek için dahi olsa – atıfta bulunma pratiğini geliştirmek mümkün olabilirdi⁴⁵.

---

⁴³ Bu görüş hakkında meselâ bkz. Zühtü Arslan, “Conflicting Paradigms: Political Rights in the Turkish Constitutional Court”, *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, Cilt 11, Sayı 1, Bahar 2002, s.9-25; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 17. Baskı, 2017, s.436; Ergun Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, Ankara, Yetkin, 2019, s.130.

⁴⁴ Karş. Bertil Emrah Oder, “Populism and the Turkish Constitutional Court: the Game Broker, the Populist and the Popular”, *Verfassungsblog*, 2 Mayıs 2017 (<https://verfassungsblog.de/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/>) (Konuluş Tarihi: 2 Mayıs 2017; Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023); Oder, “Anayasa Mahkemesi ve Yargısal Politika”, *op. cit.*, s.263-264. Zühtü Arslan’ın bir konuşmasında, bireysel başvuru kararlarından bahisle “anayasal ilkelerin temas etmediği herhangi bir toplum kesimi” kalmadığından bahsettiğine de değinmek gerekir. Arslan, “Anayasa Mahkemesinin 60. Kuruluş Yıldönümünde Yaptığı Açış Konuşması”, *op. cit.*

⁴⁵ Kanun hükmünde kararnamelerin denetimi ile alakalı 1990’larda geliştirilen içtihadattan dönülen yeni tarihli karar, 1990’lı kararlara atıfta bulunduğu ve onları tartıştığı için mühim bir istisna olarak zikredilmelidir.

III. ANAYASAL AMNEZİYİ TEDAVİ: TAVSİYELER

Anayasal amneziyi ve onun özel bir görünümü olarak tarif ettiğim içtihat seçiciliğini bir problem olarak teşhis ettikten ve muhtemel sebeplerini ele aldıktan sonra geriye bu sorunun nasıl giderilebileceği konusu kalıyor. Burada ikili bir tasnif düşünülebilir: biri anlayış değişikliği, bir diğeri de altyapı değişikliği.

Anlayış değişikliğinden kastım, yukarıda redd-i miras olarak tanımladığım bilinçli veya bilinçsiz pratikten vazgeçilmesi. Bu da en başta Anayasa Mahkemesi üyelerinin 2010 evveli içtihadına aşına olmalarını, içeriklerine katılsınlar veya katılmasınlar onları tanımlarını ve dengeli şekilde kullanmaktan kaçınmalarını gerektiriyor. Norm denetimi kararlarının yazım aşamasında mühim rol oynayan raportörlerin de Mahkeme'nin 1962'den itibaren vermiş olduğu karar külliyatına hâkim olması ve onu etkin ve dengeli şekilde kullanabilmesi gerekiyor⁴⁶.

Mahkeme haricinde, Türkiye gibi pekişmemiş demokrasilerde siyasetin güncel meselelerini tartışmak her ne kadar daha acil – ve kolay – olsa da Türk hukuk kompleksinin ve bilhassa anayasa hukukçularının da Mahkemenin eski içtihadına aşına olması, onu periyodik olarak taraması ve Mahkemeyi anlamaya ve onu eleştirmeye matuf akademik çalışmalarını bu tarama çalışmalarlarıyla desteklemesi gerekiyor⁴⁷. Birkaç istisna haricinde, güncel anayasa hukuku çalışmalarının ampirik yöntemleri kullanmaktan kaçındığı, güncel anayasa hukuku meseleleriyle ilgili yüzeysel akademik üretimin, anayasa hukukunda yorum, Mahkemenin içtihat pratiği gibi daha esaslı meseleleri tartışmanın önüne geçtiği bir akademik vasatta bu tavsiyelerin hayata geçirilmesi hiç kolay değil. Bahsettiğim anlayış değişikliği de hakeza aynı şekilde güç.

⁴⁶ Raportörlerin Mahkemenin iç işleyişindeki önemi hakkında genel olarak bkz. von Steinsdorff *et al.*, *op. cit.*, s.76-77.

⁴⁷ Bu konuda, Mahkemenin bireysel başvuru içtihadını sistematik olarak kısa bir dönem için de olsa takip eden ve Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yürütülen bireysel başvuru takip projesi istisna kabilinden zikredilmelidir. Projenin bazı detayları ve çıktıları hakkında bkz. Bertil Emrah Oder, bildiri başlığı yok, *Anayasa Yargısı*, Cilt 35, 2018, s.15-22.

Daha kolay olansa altyapı dönüşümü. Bu da Mahkemenin içtihadının daha kolay kavranması ve kuşatılmasını sağlayacak teknolojilerin hayata geçirilmesi ile mümkün. Anayasa Mahkemesi, yabancı muadil kurumlar arasında, kararlar bilgi bankasının kullanışlılığı söz konusu olunca öncü kurumlar arasında sayılabilir⁴⁸. Kararlar bilgi bankasını şu bakımlardan daha da geliştirmek, yukarıda bahsettiğim anlayış değişikliğini sağlamaya tek başına kâfi değil ise de onu önemli ölçüde kolaylaştırabilir:

- Bir kere, 1962'den itibaren verilen bütün kararların ve bu meydana bütün norm denetimi kararlarının doğru ve eksiksiz bir şekilde dijital ortama aktarılması gerekiyor. Mahkemenin internet sitesindeki karar metinlerinde yer yer dijitalizasyon hatalarına tesadüf ediliyor⁴⁹.
- Kararlar bilgi bankasında doğru ve eksiksiz şekilde dijitalize edilen karar metinlerinde yer alan karar atflarına, *hyperlink* usulü ile okuru ilgili atıf metnine götürecektir bağlantıların işlenmesi gerekiyor.
- Yazılım teknolojisi ile her kararın ilişkili olduğu karar ağının haritasının çıkarılmasının sağlanması gerekiyor. Bugün yüzbinlerce kararı tarama kapasitesine sahip ve karar bilgi bankası hizmeti sunan yurt dışı menşeli LexisNexis ve Westlaw gibi veri tabanları, “Shepardize” veya “Citing References” gibi teknolojilerle bir karara başka hangi kararlar tarafından – ve nasıl – atıfta bulunulduğunun haritasını kolaylıkla çıkarabiliyor. Anayasa Mahkemesinin kararlar bilgi bankası da benzer bir teknoloji ile donatılabilir.
- Kararlar bilgi bankasındaki kararların künyeleme çalışmalarına esas sayısı, karar sayısı veya karara konu normun ismi gibi formel unsurlar haricinde, içerik hakkında özlü bilgiler de eklenmelidir. Hatta raportörlere, karar yazımı haricinde, norm denetimi kararlarını periyodik olarak tarama ve konu başlığı-

---

⁴⁸ Bazı yüksek mahkemelerin kararlarına internet üzerinden erişim imkânı sağla(na)maması veya kararlara erişimin kısıtlı olması hakkında bkz. Sheldon B. Lyke, “*Brown* Abroad: An Empirical Analysis of Foreign Judicial Citation and the Metaphor of Cosmopolitan Conversation”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Cilt 45, Sayı 1, Ocak 2012, s.92, 140-143.

⁴⁹ Meselâ <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/271> bağlantısından erişilebilen 13 Kasım 1963 Tarih ve E.1963/301, K.1963/271 Sayılı Kararda bir yerde “m” harfinin “ei” olarak dijitalize edildiği görülüyor.

na göre tasnifleme gibi araştırma ağırlıklı görevler verilebilir⁵⁰. Anayasa Yargısı Araştırmaları Merkezi (AYAM) adı altında Mahkemeye bağlı olarak kurulan araştırma birimi ve/ya Araştırma ve İçtihat Birimi (AR-İÇ)⁵¹ bu çabaların birkaçında veya hepsinde yardımcı veya öncü rolü oynayabilir.

- Ayrıca yukarıda sayılan bütün önerileri kolaylaştıracak bir diğer husus da mahkemelerin ve bu meyanda Anayasa Mahkemesinin karar yazımı ve atıfları konusunda yeknesak bir stil ve atıf kılavuzu benimsemesi olacaktır⁵². Bilhassa farklı gerekçe ve karşı oy metinlerindeki imla hataları ve atıf usullerindeki standardizasyon noksanlığı⁵³ bu şekilde giderilebilir ve yeknesaklaştırılabilir.

Bireysel başvuru, Mahkemenin karar yazım pratiğinde ve eski (bireysel başvuru) içtihadına atıf konusunda görece başarılı olduğu bir alana karşılık geldi. Burada, bireysel başvurunun hayata geçtiği sene Mahkemeye üye olarak seçilen, 2015'ten beri kesintisiz olarak Mahkeme başkanlığı yürüten Zühtü Arslan'ın – hem hususi ilgisinden hem de ve belki de daha önemlisi başkanın Mahkemenin iç işleyişi üzerinde diğer üyelere kıyasla çok daha etkin bir aktör olmasından dolayı – mühim payı olsa gerektir⁵⁴. Arslan'dan sonra başkanlık edecek kişinin aynı ilgiyi gösterip göstermeyeceğini bugünden kestirmek zor. Gelenin gidini aratması ihtimali dikkate alınarak, görevi sona ermeden Arslan'ın – ve Mahkemenin kurumsallaşmasını arzu eden üyelerin – bu tavsiyeleri ciddiyetle değerlendirmeleri müsterhamdır.

⁵⁰ İlginçtir ki Anayasa Mahkemesi Raportör Yardımcısı Adaylarının Eğitimi Hakkında [Yönetmelikte](#), adayların eğitim döneminde, *inter alia*, Anayasa hukuku, yargısı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları konusunda eğitime tâbi tutulacakları öngörülmekle beraber Mahkemenin kendi içtihatları konusunda bir eğitim bahsi yoktur.

⁵¹ Nitekim Mahkeme [İçtüzüğünde](#) AR-İÇ'in tanımı yapılırken (m.3) "Mahkeme kararlarını izleyerek içtihadın geliştirilmesi"nden bahsedilmektedir. AR-İÇ'in kuruluşu ile Mahkemenin içtihat belleğinin ve karar arşivleme pratiğinin geliştiği de gözlemlenmiştir. Von Steinsdorff *et al.*, *op. cit.*, s.90, 106.

⁵² Öneri, Kemal Gözler'e aittir. Meselâ bkz. Gözler, *Alıntı ve Atıf Usûlleri*, *op. cit.*, s.15.

⁵³ Bu standardizasyon eksikliklerine kararlara tam künye verilmeden atıfta bulunulması ve İngilizce atıf ibarelerinin – meselâ sayfa için "p." – kullanılması örnek verilebilir.

⁵⁴ Mahkeme başkanının Mahkemenin işleyişine etki gücü hakkında özellikle bkz. von Steinsdorff *et al.*, *op. cit.*, s.76.

TABLO: Anayasa Mahkemesinin 1 Ocak 2023 – 31 Temmuz 2023 Tarihleri Arasında Resmî Gazete’de Yayınlanan Norm Denetimi Kararlarındaki En Eski Tarihli İçtihat Atıfları

No.	Karar Künyesi / Resmî Gazete Yayın Tarihi	En Eski İçtihat Atfının Künyesi	Atıfta Bulunan En Eski İçtihadın Senesi
1.	Anayasa Mahkemesi, 28 Eylül 2022 Tarih ve E.2021/90, K.2022/108 Sayılı Kararı / 3 Ocak 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Şubat 1966 Tarih ve E.1965/32, K.1966/3 Sayılı Kararı	1966
2.	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2021/35, K.2022/161 Sayılı Kararı / 5 Ocak 2023	Anayasa Mahkemesi, 29 Mart 2017 Tarih ve E.2017/47, K.2017/84 Sayılı Kararı	2017
3.	Anayasa Mahkemesi, 30 Haziran 2022 Tarih ve E.2018/137, K.2022/86 Sayılı Kararı / 12 Ocak 2023	Anayasa Mahkemesi, 5 Mayıs 1992 Tarih ve E.1992/27, K.1992/31 Sayılı Kararı	1992
4.	Anayasa Mahkemesi, 13 Ekim 2022 Tarih ve E.2021/95, K.2022/118 Sayılı Kararı / 27 Ocak 2023	Anayasa Mahkemesi, 30 Kasım 2007 Tarih ve E.2006/61, K.2007/91 Sayılı Kararı	2007
5.	Anayasa Mahkemesi, 13 Ekim 2022 Tarih ve E.2021/99, K.2022/119 Sayılı Kararı / 27 Ocak 2023	Anayasa Mahkemesi, 6 Haziran 2013 Tarih ve E.2013/47, K.2013/72 Sayılı Kararı	2013
6.	Anayasa Mahkemesi, 30 Kasım 2022 Tarih ve E.2022/103, K.2022/150 Sayılı Kararı / 27 Ocak 2023	Anayasa Mahkemesi, 9 Mayıs 2013 Tarih ve E.2011/42, K.2013/60 Sayılı Kararı	2013
7.	Anayasa Mahkemesi, 30 Kasım 2022 Tarih ve E.2022/122, K.2022/151 Sayılı Kararı / 27 Ocak 2023	Anayasa Mahkemesi, 1 Haziran 2022 Tarih ve E.2022/10, K.2022/72 Sayılı Kararı	2022
8.	Anayasa Mahkemesi, 13 Ekim 2022 Tarih ve E.2022/87, K.2022/121 Sayılı Kararı / 2 Şubat 2023	Anayasa Mahkemesi, 11 Nisan 2019 Tarih ve E.2019/8, K.2019/26 Sayılı Kararı	2019
9.	Anayasa Mahkemesi, 26 Ekim 2022 Tarih ve E.2022/75, K.2022/128 Sayılı Kararı / 2 Şubat 2023	Anayasa Mahkemesi, 17 Mayıs 2012 Tarih ve E.2011/37, K.2012/69 Sayılı Kararı	2012
10.	Anayasa Mahkemesi, 29 Aralık 2022 Tarih ve E.2021/82, K.2022/167 Sayılı Kararı / 14 Şubat 2023	Anayasa Mahkemesi, 16 Ekim 2019 Tarih ve E.2018/106, K.2019/80 Sayılı Kararı	2019
11.	Anayasa Mahkemesi, 5 Ocak 2023 Tarih ve E.2022/72, K.2023/3 Sayılı Kararı / 14 Şubat 2023	Anayasa Mahkemesi, 28 Şubat 1989 Tarih ve E.1988/32, K.1989/10 Sayılı Kararı	1989
12.	Anayasa Mahkemesi, 5 Ocak 2023 Tarih ve E.2022/117, K.2023/4 Sayılı Kararı / 15 Şubat 2023	Anayasa Mahkemesi, 24 Temmuz 2019 Tarih ve E.2016/205, K.2019/63 Sayılı Kararı	2019
13.	Anayasa Mahkemesi, 30 Kasım 2022 Tarih ve E.2022/73, K.2022/149 Sayılı Kararı / 16 Şubat 2023	Anayasa Mahkemesi, 29 Nisan 2021 Tarih ve E.2021/1, K.2021/32 Sayılı Kararı	2021

14.	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2022/125, K.2022/162 Sayılı Kararı / 28 Şubat 2023	Anayasa Mahkemesi, 11 Nisan 2012 Tarih ve E.2011/111, K.2012/56 Sayılı Kararı	2012
15.	Anayasa Mahkemesi, 13 Ekim 2022 Tarih ve E.2018/78, K.2022/114 Sayılı Kararı / 2 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 20 Aralık 1973 Tarih ve E.1973/3, K.1973/37 Sayılı Kararı	1973
16.	Anayasa Mahkemesi, 26 Ekim 2022 Tarih ve E.2018/76, K.2022/125 Sayılı Kararı / 2 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 31 Ekim 2008 Tarih ve E.2007/64, K.2008/154 Sayılı Kararı	2008
17.	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2022/98, K.2022/157 Sayılı Kararı / 3 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
18.	Anayasa Mahkemesi, 25 Ocak 2023 Tarih ve E.2022/130, K.2023/14 Sayılı Kararı / 8 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 11 Nisan 2012 Tarih ve E.2011/111, K.2012/56 Sayılı Kararı	2012
19.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2022/126, K.2023/29 Sayılı Kararı / 9 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Aralık 2014 Tarih ve E.2014/90, K.2014/180 Sayılı Kararı	2014
20.	Anayasa Mahkemesi, 29 Aralık 2022 Tarih ve E.2019/12, K.2022/164 Sayılı Kararı / 15 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 6 Haziran 2013 Tarih ve E.2013/47, K.2013/72 Sayılı Kararı	2013
21.	Anayasa Mahkemesi, 29 Aralık 2022 Tarih ve E.2021/6, K.2022/166 Sayılı Kararı / 15 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 6 Haziran 2013 Tarih ve E.2013/47, K.2013/72 Sayılı Kararı	2013
22.	Anayasa Mahkemesi, 26 Ekim 2022 Tarih ve E.2018/82, K.2022/126 Sayılı Kararı ⁵⁵ / 17 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 19 Eylül 2019 Tarih ve E.2019/48, K.2019/74 Sayılı Kararı	2019
23.	Anayasa Mahkemesi, 26 Ekim 2022 Tarih ve E.2018/85, K.2022/127 Sayılı Kararı / 17 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 9 Nisan 2014 Tarih ve E.2013/122, K.2014/74 Sayılı Kararı	2014
24.	Anayasa Mahkemesi, 28 Eylül 2022 Tarih ve E.2022/59, K.2022/111 Sayılı Kararı / 23 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 11 Nisan 2012 Tarih ve E.2011/111, K.2012/56 Sayılı Kararı	2012
25.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2023/21, K.2023/22 Sayılı Kararı / 23 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2022/98, K.2022/157 Sayılı Kararı	2022
26.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2023/1, K.2023/33 Sayılı Kararı / 23 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 26 Haziran 2019 Tarih ve E.2018/70, K.2019/54 Sayılı Kararı	2019
27.	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2020/72, K.2022/160 Sayılı Kararı / 24 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 9 Mayıs 2013 Tarih ve E.2011/42, K.2013/60 Sayılı Kararı	2013

⁵⁵ Kararın 9. paragrafında davayı açan milletvekillerinin iptal talebi gerekçeleri özetlenirken Mahkemenin 1991 tarihli içtihatlarına atıfta bulunduğu görülüyor. Ne var ki, bu atıf herhangi bir karar tahsis etmeyen genel bir referans olduğu ve ayrıca Mahkemenin kendi referansı değil, iptal davasını açan milletvekillerinin referansı olduğu için en eski kararı tespitinde göz önüne alınmamıştır. Yine de Mahkemenin kendi gerekçesinde, iptal talebi gerekçesini özetlerken bahsi geçen 1991 tarihli içtihadı atıfta bulunup onu tartışması yadigaratıcı görülebilir. Bu örnekte görüldüğü gibi, siyasi aktörlerin (bu örnekte muhalefetin) itkilemesi dahi, Mahkemenin eski içtihadını dikkate alması için yeterli bir sebep olmayabiliyor.

28.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2023/31, K.2023/24 Sayılı Kararı / 28 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 8 Temmuz 1971 Tarih ve E.1971/28, K.1971/64 Sayılı Kararı (Atuf, Zühtü Arslan'ın karşı oyundadır)	1971
29.	Anayasa Mahkemesi, 25 Ocak 2023 Tarih ve E.2022/136, K.2023/16 Sayılı Kararı / 29 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2017 Tarih ve E.2015/41, K.2017/98 Sayılı Kararı	2017
30.	Anayasa Mahkemesi, 25 Ocak 2023 Tarih ve E.2022/141, K.2023/17 Sayılı Kararı / 29 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 24 Temmuz 2019 Tarih ve E.2016/205, K.2019/63 Sayılı Kararı	2019
31.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2022/104, K.2023/28 Sayılı Kararı / 29 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 5 Mayıs 2004 Tarih ve E.2002/170, K.2004/54 Sayılı Kararı	2004
32.	Anayasa Mahkemesi, 9 Kasım 2022 Tarih ve E.2020/67, K.2022/139 Sayılı Kararı / 30 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 12 Aralık 2007 Tarih ve E.2002/35, K.2007/95 Sayılı Kararı	2007
33.	Anayasa Mahkemesi, 9 Kasım 2022 Tarih ve E.2018/86, K.2022/133 Sayılı Kararı / 31 Mart 2023	Anayasa Mahkemesi, 24 Haziran 2021 Tarih ve E.2018/81, K.2021/45 Sayılı Kararı	2021
34.	Anayasa Mahkemesi, 9 Kasım 2022 Tarih ve E.2018/123, K.2022/138 Sayılı Kararı / 5 Nisan 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Şubat 1966 Tarih ve E.1965/32, K.1966/3 Sayılı Kararı	1966
35.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2022/135, K.2023/30 Sayılı Kararı / 5 Nisan 2023	Anayasa Mahkemesi, 19 Eylül 1991 Tarih ve E.1991/2, K.1991/30 Sayılı Kararı	1991
36.	Anayasa Mahkemesi, 30 Kasım 2022 Tarih ve E.2019/17, K.2022/145 Sayılı Kararı / 6 Nisan 2023	Anayasa Mahkemesi, 6 Haziran 2013 Tarih ve E.2013/47, K.2013/72 Sayılı Kararı	2013
37.	Anayasa Mahkemesi, 25 Ocak 2023 Tarih ve E.2022/133, K.2023/15 Sayılı Kararı / 6 Nisan 2023	Anayasa Mahkemesi, 29 Nisan 2021 Tarih ve E.2020/80, K.2021/34 Sayılı Kararı	2021
38.	Anayasa Mahkemesi, 22 Şubat 2023 Tarih ve E.2021/3, K.2023/37 Sayılı Kararı / 7 Nisan 2023	Anayasa Mahkemesi, 11 Nisan 2019 Tarih ve E.2019/9, K.2019/27 Sayılı Kararı	2019
39.	Anayasa Mahkemesi, 30 Kasım 2022 Tarih ve E.2018/83, K.2022/144 Sayılı Kararı / 27 Nisan 2023	Anayasa Mahkemesi, 24 Aralık 2019 Tarih ve E.2018/74, K.2019/92 Sayılı Kararı	2019
40.	Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2023/6, K.2023/56 Sayılı Kararı / 27 Nisan 2023	Anayasa Mahkemesi, 26 Ekim 2022 Tarih ve E.2018/76, K.2022/125 Sayılı Kararı	2022
41.	Anayasa Mahkemesi, 22 Şubat 2023 Tarih ve E.2022/155, K.2023/38 Sayılı Kararı / 28 Nisan 2023	Anayasa Mahkemesi, 29 Kasım 1990 Tarih ve E.1990/30, K.19[9]0 ⁵⁶ /31 Sayılı Kararı	1990
42.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2022/142, K.2023/32 Sayılı Kararı / 4 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 29 Kasım 2012 Tarih ve E.2011/100, K.2012/191 Sayılı Kararı	2012

⁵⁶ Kararda sehven 1900 olarak zikredilmektedir. Bkz. Anayasa Mahkemesi, 22 Şubat 2023 Tarih ve E.2022/155, K.2023/38 Sayılı Kararı, § 26. 1990 olarak düzeltilmiştir.

43.	Anayasa Mahkemesi, 9 Mart 2023 Tarih ve E.2022/140, K.2023/46 Sayılı Kararı / 4 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 28 Mart 2018 Tarih ve E.2017/120, K.2018/33 Sayılı Kararı	2018
44.	Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2023/53, K.2023/49 Sayılı Kararı / 4 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 22 Eylül 2021 Tarih ve E.2021/16, K.2021/62 Sayılı Kararı	2021
45.	Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2023/18, K.2023/57 Sayılı Kararı / 4 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 22 Eylül 2021 Tarih ve E.2021/16, K.2021/62 Sayılı Kararı	2021
46.	Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2022/156, K.2023/58 Sayılı Kararı / 4 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Kasım 2021 Tarih ve E.2019/4, K.2021/78 Sayılı Kararı	2021
47.	Anayasa Mahkemesi, 5 Nisan 2023 Tarih ve E.2023/48, K.2023/72 Sayılı Kararı / 4 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 1 Temmuz 2015 Tarih ve E.2015/39, K.2015/62 Sayılı Kararı	2015
48.	Anayasa Mahkemesi, 25 Ocak 2023 Tarih ve E.2022/97, K.2023/13 Sayılı Kararı / 5 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 13 Mart 2006 Tarih ve E.2006/21, K.2006/38 Sayılı Kararı	2006
49.	Anayasa Mahkemesi, 9 Kasım 2022 Tarih ve E.2018/164, K.2022/134 Sayılı Kararı ⁵⁷ / 9 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 31 Mayıs 2018 Tarih ve E.2018/59, K.2018/60 Sayılı Kararı	2018
50.	Anayasa Mahkemesi, 9 Kasım 2022 Tarih ve E.2018/79, K.2022/135 Sayılı Kararı / 9 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 24 Haziran 2021 Tarih ve E.2018/81, K.2021/45 Sayılı Kararı	2021
51.	Anayasa Mahkemesi, 29 Aralık 2022 Tarih ve E.2021/83, K.2022/168 Sayılı Kararı / 9 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 9 Nisan 2014 Tarih ve E.2013/122, K.2014/74 Sayılı Kararı	2014
52.	Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2022/145, K.2023/59 Sayılı Kararı / 10 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2017 Tarih ve E.2015/41, K.2017/98 Sayılı Kararı	2017
53.	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2019/88, K.2022/159 Sayılı Kararı / 12 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 29 Kasım 2012 Tarih ve E.2011/100, K.2012/191 Sayılı Kararı	2012
54.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2022/146, K.2023/31 Sayılı Kararı / 12 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 13 Mayıs 2015 Tarih ve E.2015/34, K.2015/48 Sayılı Kararı	2015
55.	Anayasa Mahkemesi, 9 Kasım 2022 Tarih ve E.2018/87, K.2022/137 Sayılı Kararı / 17 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 24 Haziran 2021 Tarih ve E.2018/81, K.2021/45 Sayılı Kararı	2021
56.	Anayasa Mahkemesi, 5 Nisan 2023 Tarih ve E.2022/148, K.2023/70 Sayılı Kararı / 18 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 30 Haziran 2022 Tarih ve E.2018/137, K.2022/86 Sayılı Kararı	2022
57.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2021/92, K.2023/27 Sayılı Kararı / 24 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Nisan 1991 Tarih ve E.1990/12, K.1991/7 Sayılı Kararı (Atıf: Hasan Tahsin Gökcan'ın karşı oyundadır)	1991

⁵⁷ Yusuf Şevki Hakyemez'in karşı oyu ve farklı gerekçesinde aynı tarihli başka bir karara atıfta bulunulmuştur, fakat tarihler aynı olduğu için Mahkemenin çoğunluk görüşündeki karar atfı esas alınmıştır.

58.	Anayasa Mahkemesi, 5 Nisan 2023 Tarih ve E.2023/44, K.2023/71 Sayılı Kararı / 24 Mayıs 2023	Anayasa Mahkemesi, 14 Mayıs 2015 Tarih ve E.2014/177, K.2015/49 Sayılı Kararı	2015
59.	Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2020/59, K.2023/53 Sayılı Kararı / 1 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 6 Ocak 1999 Tarih ve E.1996/68, K.1991/1 Sayılı Kararı	1999
60.	Anayasa Mahkemesi, 5 Nisan 2023 Tarih ve E.2022/71, K.2023/65 Sayılı Kararı / 1 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Şubat 1966 Tarih ve E.1965/32, K.1966/3 Sayılı Kararı (Atuf, Muhterem İnce'nin karşı oyundadır)	1966
61.	Anayasa Mahkemesi, 5 Nisan 2023 Tarih ve E.2019/39, K.2023/67 Sayılı Kararı / 1 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
62.	Anayasa Mahkemesi, 30 Kasım 2022 Tarih ve E.2020/4, K.2022/147 Sayılı Kararı / 2 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Şubat 1966 Tarih ve E.1965/32, K.1966/3 Sayılı Kararı	1966
63.	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2020/28, K.2022/156 Sayılı Kararı / 2 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 6 Haziran 2013 Tarih ve E.2013/47, K.2013/72 Sayılı Kararı	2013
64.	Anayasa Mahkemesi, 30 Kasım 2022 Tarih ve E.2020/7, K.2022/146 Sayılı Kararı / 6 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Şubat 1966 Tarih ve E.1965/32, K.1966/3 Sayılı Kararı	1966
65.	Anayasa Mahkemesi, 22 Şubat 2023 Tarih ve E.2021/86, K.2023/34 Sayılı Kararı / 6 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
66.	Anayasa Mahkemesi, 9 Mart 2023 Tarih ve E.2023/39, K.2023/40 Sayılı Kararı / 6 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
67.	Anayasa Mahkemesi, 30 Kasım 2022 Tarih ve E.2019/38, K.2022/148 Sayılı Kararı / 14 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
68.	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2020/29, K.2022/155 Sayılı Kararı / 14 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Şubat 1966 Tarih ve E.1965/32, K.1966/3 Sayılı Kararı	1966
69.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2020/90, K.2023/88 Sayılı Kararı / 14 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 16 Ekim 2019 Tarih ve E.2018/106, K.2019/80 Sayılı Kararı	2019
70.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2021/62, K.2023/89 Sayılı Kararı / 14 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 24 Temmuz 2019 Tarih ve E.2016/205, K.2019/63 Sayılı Kararı	2019
71.	Anayasa Mahkemesi, 5 Nisan 2023 Tarih ve E.2022/99, K.2023/64 Sayılı Kararı / 15 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2022/98, K.2022/157 Sayılı Kararı	2022
72.	Anayasa Mahkemesi, 5 Nisan 2023 Tarih ve E.2022/152, K.2023/66 Sayılı Kararı / 15 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 1995 Tarih ve E.1995/11, K.1995/63 Sayılı Kararı	1995
73.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/54, K.2023/90 Sayılı Kararı / 15 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 13 Kasım 2014 Tarih ve E.2013/95, K.2014/176 Sayılı Kararı	2014

74.	Anayasa Mahkemesi, 9 Mart 2023 Tarih ve E.2023/5, K.2023/45 Sayılı Kararı / 20 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 12 Ekim 2016 Tarih ve E.2016/166, K.2016/159 Sayılı Kararı	2016
75.	Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2022/105, K.2023/54 Sayılı Kararı / 23 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 13 Kasım 2014 Tarih ve E.2013/95, K.2014/176 Sayılı Kararı	2014
76.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/14, K.2023/86 Sayılı Kararı / 23 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 1 Haziran 2022 Tarih ve E.2022/4, K.2022/64 Sayılı Kararı	2022
77.	Anayasa Mahkemesi, 25 Ocak 2023 Tarih ve E.2020/30, K.2023/12 Sayılı Kararı / 27 Haziran 2023	Anayasa Mahkemesi, 18 Temmuz 2001 Tarih ve E.2001/4, K.2001/332 Sayılı Kararı	2001
78.	Anayasa Mahkemesi, 22 Şubat 2023 Tarih ve E.2020/47, K.2023/36 Sayılı Kararı / 4 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 20 Mart 2008 Tarih ve E.2006/167, K.2008/86 Sayılı Kararı (Atuf, Selahaddin Menteş'in karşı oyundadır)	2008
79.	Anayasa Mahkemesi, 18 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/27, K.2023/100 Sayılı Kararı / 11 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 25 Aralık 2019 Tarih ve E.2019/102, K.2019/99 Sayılı Kararı	2019
80.	Anayasa Mahkemesi, 18 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/41, K.2023/102 Sayılı Kararı / 11 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 12 Temmuz 2017 Tarih ve E.2017/122, K.2017/122 Sayılı Kararı	2017
81.	Anayasa Mahkemesi, 25 Ocak 2023 Tarih ve E.2018/94, K.2023/10 Sayılı Kararı / 12 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2017 Tarih ve E.2015/41, K.2017/98 Sayılı Kararı	2017
82.	Anayasa Mahkemesi, 22 Şubat 2023 Tarih ve E.2022/35, K.2023/35 Sayılı Kararı / 12 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
83.	Anayasa Mahkemesi, 9 Mart 2023 Tarih ve E.2022/37, K.2023/44 Sayılı Kararı / 12 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
84.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2020/34, K.2023/25 Sayılı Kararı / 13 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 5 Temmuz 2012 Tarih ve E.2011/27, K.2012/101 Sayılı Kararı (Atuf, M. Emin Kuz'un karşı oyundadır)	2012
85.	Anayasa Mahkemesi, 13 Aralık 2022 Tarih ve E.2019/87, K.2022/158 Sayılı Kararı / 14 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Şubat 1966 Tarih ve E.1965/32, K.1966/3 Sayılı Kararı	1966
86.	Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2023/51, K.2023/48 Sayılı Kararı / 19 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Aralık 2019 Tarih ve E.2019/107, K.2019/90 Sayılı Kararı	2019
87.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/24, K.2023/91 Sayılı Kararı / 19 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 26 Ocak 2022 Tarih ve E.2021/22, K.2022/6 Sayılı Kararı	2022
88.	Anayasa Mahkemesi, 9 Kasım 2022 Tarih ve E.2018/84, K.2022/132 Sayılı Kararı / 20 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 24 Haziran 2021 Tarih ve E.2018/81, K.2021/45 Sayılı Kararı	2021
89.	Anayasa Mahkemesi, 9 Kasım 2022 Tarih ve E.2018/80, K.2022/136 Sayılı Kararı / 20 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 13 Kasım 2014 Tarih ve E.2013/95, K.2014/176 Sayılı Kararı	2014

90.	Anayasa Mahkemesi, 22 Mart 2023 Tarih ve E.2022/108, K.2023/55 Sayılı Kararı / 20 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2017 Tarih ve E.2015/41, K.2017/98 Sayılı Kararı	2017
91.	Anayasa Mahkemesi, 16 Şubat 2023 Tarih ve E.2021/27, K.2023/26 Sayılı Kararı / 21 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 9 Mayıs 2013 Tarih ve E.2011/42, K.2013/60 Sayılı Kararı	2013
92.	Anayasa Mahkemesi, 5 Nisan 2023 Tarih ve E.2020/103, K.2023/68 Sayılı Kararı / 25 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 17 Aralık 2002 Tarih ve E.2000/75, K.2002/200 Sayılı Kararı	2002
93.	Anayasa Mahkemesi, 9 Mart 2023 Tarih ve E.2023/38, K.2023/39 Sayılı Kararı / 26 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
94.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/72, K.2023/75 Sayılı Kararı / 26 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
95.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2022/38, K.2023/80 Sayılı Kararı / 26 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
96.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2022/92, K.2023/81 Sayılı Kararı / 26 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
97.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2022/94, K.2023/82 Sayılı Kararı / 26 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
98.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2022/114, K.2023/83 Sayılı Kararı / 26 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
99.	Anayasa Mahkemesi, 29 Aralık 2022 Tarih ve E.2020/54, K.2022/165 Sayılı Kararı / 27 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
100.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2020/89, K.2023/85 Sayılı Kararı / 27 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 23 Ocak 2020 Tarih ve E.2019/31, K.2020/5 Sayılı Kararı	2020
101.	Anayasa Mahkemesi, 4 Mayıs 2023 Tarih ve E.2019/93, K.2023/87 Sayılı Kararı / 28 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 27 Ocak 1981 Tarih ve E.1980/27, K.1981/9 Sayılı Kararı (Atıf, Zühtü Arslan'ın karşı oyundadır)	1981
102.	Anayasa Mahkemesi, 18 Mayıs 2023 Tarih ve E.2023/23, K.2023/101 Sayılı Kararı / 28 Temmuz 2023	Anayasa Mahkemesi, 1 Ekim 2009 Tarih ve E.2006/106, K.2009/124 Sayılı Kararı	2009

KAYNAKLAR

- Arslan, Zühtü, “Anayasa Mahkemesinin ‘Yorum Tekeli’, Yargısal Üstünlük ve Demokrasi”, in Serap Yazıcı, Kemal Gözler ve Ece Göztepe (Ed.), *Ergun Özbudun’a Armağan*, Ankara, Yetkin, 2008, c.II, s.59-89.
- — “Anayasa Mahkemesinin 60. Kuruluş Yıldönümünde Yaptığı Açış Konuşması”, 2022 (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskan/konusmalar/anayasa-mahkemesinin-60-kurulus-yildonumunde-yaptigi-acis-konusmasi/>) (Konuluş Tarihi: 25 Nisan 2022; Erişim Tarihi: 23 Kasım 2023).
- — “Conflicting Paradigms: Political Rights in the Turkish Constitutional Court”, *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, Cilt 11, Sayı 1, Bahar 2002, s.9-25.
- — “Reluctantly Sailing Towards Political Liberalism: The Political Role of the Judiciary in Turkey”, in Terrence C. Halliday, Lucien Karpik ve Malcolm M. Feeley (Ed.), *Fighting for Political Freedom: Comparative Studies of the Legal Complex and Political Liberalism*, Portland, Hart Publishing, 2007, s.219-245.
- — “Türkiye’de Anayasa Yargısı: Başarılar, Sınamalar ve Beklentiler”, 2023 (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskan/konusmalar/turkiye-de-anayasa-yargisi-basarilar-sinamalar-ve-beklentiler/>) (Konuluş Tarihi: 6 Haziran 2023; Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023).
- Bâli, Aslı, “Courts and constitutional transition: Lessons from the Turkish case”, *International Journal of Constitutional Law*, Cilt 11, Sayı 3, Temmuz 2013, s.666-701.
- Constitutional Court of Turkey*, Ankara, Anayasa Mahkemesi, Tarihsiz, (<https://anayasa.gov.tr/media/2745/introductorybooklet.pdf>).
- Döner, Ayhan, “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gerekçelerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar”, in Yazıcı, Gözler ve Göztepe (Ed.), *Ergun Özbudun’a Armağan*, Ankara, Yetkin, 2008, c.II, s.215-233.
- Eroğul, Cem, *Anatüzeğe Giriş*, Ankara, İmaj Yayınevi, 15. Baskı, 2016.
- Gözler, Kemal, *Alıntı ve Atıf Usûlleri*, Bursa, Ekin, 2023.
- — *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin, 24. Baskı, 2019.
- Göztepe, Ece, “One Word, Several Worlds: Interconstitutionalism”, *IACL-AIDC Blog*, 9 Mayıs 2023 (<https://blog-iacl-aidc.org/wmps-interconstitutionalism/2023/5/9/one-word-several-worlds-interconstitutionalism/>) (Konuluş Tarihi: 9 Mayıs 2023, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023).
- Hakyemez, Yusuf Şevki, “Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu”, in Yazıcı, Gözler ve Göztepe (Ed.), *Ergun Özbudun’a Armağan*, Ankara, Yetkin, 2008, c.II, s.365-398.
- Kılıç, Haşim, “Anayasa Mahkemesinin 50. Kuruluş Yılı Dönümünde Yaptığı Konuşma”, 2022 (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskan/eski->

[baskanlarin-konusmalari/hasim-kilic/](#)) (Konuluş Tarihi: 25 Nisan 2012; Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023).

Lyke, Sheldon B., “*Brown* Abroad: An Empirical Analysis of Foreign Judicial Citation and the Metaphor of Cosmopolitan Conversation”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Cilt 45, Sayı 1, Ocak 2012, s.83-144.

Mazzone, Jason ve Cem Tecimer, “Interconstitutionalism”, *Yale Law Journal*, Cilt 132, Sayı 2, Kasım 2022, s.326-410.

Oder, Bertil Emrah, “Anayasa Mahkemesi ve Yargısal Politika: Müdahalecilik, Uyum ve Stratejiler”, *Anayasa Yargısı*, Cilt 39, Sayı 1, 2022, s.259-265.

— — *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, İstanbul, Beta, 2010.

— — “Populism and the Turkish Constitutional Court: the Game Broker, the Populist and the Popular”, *Verfassungsblog*, 2 Mayıs 2017 (<https://verfassungsblog.de/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/>) (Konuluş Tarihi: 2 Mayıs 2017; Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023).

— — (bildiri başlığı yok) *Anayasa Yargısı*, Cilt 35, 2018, s.15-22.

Özbudun, Ergun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, Ankara, Yetkin, 2019.

— — *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 17. Baskı, 2017.

Özlü, Tezer, *Çocukluğun Soğuk Geceleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 20. Baskı, 2013.

Pamuk, Orhan, *Kafamda Bir Tuhaflık*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Re, Richard M., “Personal Precedent at the Supreme Court”, *Harvard Law Review*, Cilt 136, Sayı 3, Ocak 2023, s.824-860.

Rumpf, Christian, *Das türkische Verfassungssystem: Einführung mit vollständigem Verfassungstext*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1996.

Sağlam, Fazıl, “Soru 38: Anayasa Mahkemesi bir vesayet kurumu mudur?”, in İbrahim Ö. Kaboğlu (Der.), *Türkiye'nin Anayasa Gündemi*, İstanbul, İletişim, 2016, s.170-176.

Spamann, Holger *et al.*, “Judges in the Lab: No Precedent Effects, No Common/Civil Law Differences”, *Journal of Legal Analysis*, Cilt 13, Sayı 1, Mart 2021, s.110-126.

Steinsdorff, Silvia von, Ece Göztepe, Maria Abad Andrade ve Felix Petersen, *The Constitutional Court of Turkey: Between Legal and Political Reasoning*, Baden-Baden, Nomos, 2022.

Tanıtım Filmi, Ankara, Anayasa Mahkemesi, Tarihsiz (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/kurumsal-iletisim/tanitim-filmi/>).

Tecimer, Cem, “İki Benzemez? Güncel Anayasa Yorumu ve Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye”, s.4 dipnot 18 (<https://www.anayasa.gen.tr/tecimer-3.pdf>) (Konuluş Tarihi: 12 Nisan 2023; Erişim Tarihi: 25 Kasım 2023).

- — “Inter-constitutional Interpretation: A Case Study of the Articles of Confederation”, in Francesco Biagi, Justin O. Frosini ve Jason Mazzone (Ed.), *Comparative Constitutional History: Uses of History in Constitutional Adjudication*, Leiden, Brill, 2023, s.146-216.
- — “Recognizing Court-Packing: Perception and Reality in the Case of the Turkish Constitutional Court”, *Verfassungsblog*, 11 Eylül 2019 (<https://verfassungsblog.de/recognizing-court-packing/>) (Konuluş Tarihi: 11 Eylül 2019; Erişim Tarihi: 26 Kasım 2023).
- — “Silvia von Steinsdorff, Ece Göztepe, Maria Abad Andrade ve Felix Petersen, The Constitutional Court of Turkey: Between Legal and Political Reasoning” (Kitap İnceleme Yazısı), *European Public Law*, Cilt 29, Sayı 1, Şubat 202, s.137-141.
- — “Turkey’s Constitution of 1921 and Turkey’s Culture Wars of 2021”, *Verfassungsblog*, 7 Nisan 2021 (<https://verfassungsblog.de/turkey-1921-2021/>) (Konuluş Tarihi: 7 Nisan 2021; Erişim Tarihi: 26 Kasım 2023).
- Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 21. Baskı, 2017.
- Yıldırım, Engin “The Odyssey of the Turkish Constitutional Court into the World of Individual Application”, *Insight Turkey*, Cilt 18, Sayı 4, Güz 2016, s.41-52.
- Yüzbaşıoğlu, Necmi, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1993.

BU MAKALEYE AŞAĞIDAKİ ŞEKİLDE ATIF YAPILMASI ÖNERİLİR:

Cem Tecimer, “Anayasal Amnezi: Anayasa Mahkemesinin İçtihat Seçiciliği Üzerine Bir Deneme”, www.anayasa.gen.tr/tecimer-4.pdf (Yayın Tarihi: 28 Kasım 2023).

CEM TECİMER’İN ANAYASA.GEN.TR’DE YAYINLANAN DİĞER MAKALELERİ

1. Cem Tecimer, “Engin Yıldırım’ın Muhalefet Şerhi Nerede?”, www.anayasa.gen.tr/tecimer-1.htm (Yayın Tarihi: 9 Ocak 2023).
2. Cem Tecimer, “Altmış Sene Gecikmiş Bir Kitap Tahlil Yazısı - Robert Devereux’nün The First Ottoman Constitutional Period: A Study of the Midhat Constitution and Parliament Kitabı Üzerine”, www.anayasa.gen.tr/tecimer-2.pdf (Yayın Tarihi: 3 Şubat 2023).
3. Cem Tecimer, “İki Benzemez? Güncel Anayasa Yorumu ve Mecelle-i Ahkâm-i Adliye”, www.anayasa.gen.tr/tecimer-3.pdf (Yayın Tarihi: 12 Nisan 2023).

(c) Cem Tecimer, 2023.

Bu Sayfa: www.anayasa.gen.tr/tecimer-4.pdf

Bu Sayfanın Yayın Tarihi: 28 Kasım 2023

Bu Sayfada Düzeltme Tarihi: 2 Aralık 2023 (9 Yazım Hatası)

Ana Sayfa: www.anayasa.gen.tr

Ana Sayfa Editör: Kemal Gözler

Ana Sayfa Editörü Adresi:

kgozler[at]hotmail.com